STĂPÎNUL LUI MOXON

— “Moxon's Master” 1899 —

de Ambrose Bierce

Traducerea: Frida Papadache

— Vorbeşti serios? Crezi, într-adevăr, că o maşină poate gîndi?

N-am primit un răspuns imediat; Moxon părea absorbit de cărbunii din vatră, atingîndu-i dibaci cu vătraiul ici şi colo, pînă reacţionară la atenţia sa cu o dogoare mai vie. De cîteva săptămîni observam la el un obicei tot mai accentuat de a întîrzia să răspundă chiar şi la cea mai banală dintre întrebări. Totuşi avea aerul mai mult preocupat decît reţinut; s-ar fi spus că se gîndeşte mereu la ceva.

— Ce este o maşină? Cuvîntul a fost definit în mai multe feluri. Iată o definiţie dintr-un dicţionar foarte răspîndit: „Orice instrument sau organizare se aplică şi face să funcţioneze o forţă sau produce un efect urmărit”. Bun - atunci omul nu-i o maşină? Şi-o să admiţi că el gîndeşte - sau gîndeşte că gîndeşte.

— Dacă doreşti să nu-mi răspunzi la întrebare, am zis cam iritat, mai bine recunoaşte-o pe şleau! Pentru că tot ce-ai spus a fost numai ca să te eschivezi. Ştii foarte bine că atunci cînd vorbesc de „maşină” nu mă refer la om, ci la un obiect alcătuit şi stăpînit de om.

— Cînd acel obiect nu-l stăpîneşte el pe om, făcu Moxon ridicîndu-se brusc şi privind afară pe-o fereastră, prin care nu se vedea nimic în întunericul unei nopţi prevestitoare de furtună. O clipă mai tîrziu se întoarse spre mine şi spuse zîmbind: Iartă-mă, nu mă gîndeam deloc să mă eschivez. Am invocat dicţionarul ca pe o inconştientă mărturie despre om, o mărturie sugestivă şi avînd pentru discuţia rioastră o anumită valoare. Pot destul de uşor să dau un răspuns direct întrebării ce mi-ai pus-o; cred, într-adevăr, că o maşină gîndeşte la lucrarea pe care o face.

Răspunsul era, desigur, destul de direct. Nu-mi era însă foarte plăcut - pentru că tindea să confirme o tristă bănuială: că stăruinţa pe care Moxon o închinase studiului şi muncii în atelierul său mecanic nu-i priise. Ştiam, de pildă, că suferea de insomnie, şi acesta nu-i un neajuns neglijabil. Oare îi atinsese judecata? Răspunsul său la întrebarea mea mi s-a părut, în clipa aceea, să dovedească limpede că aşa era; acum aş gîndi, poate, altfel despre asta. Pe atunci eram mai tînăr, şi printre bunurile ce nu-s refuzate tinereţii este şi ignoranţa. Incitat la controversă de acest mare stimulent, am spus:

— Şi cu ce, înă rog, gîndeşte maşina - în lipsa unui creier?

Răspunsul, care veni cu mai puţină întîrziere ca de obicei,

luă forma favorită lui Moxon de contrainterogare:

— Cu ce gîndeşte o plantă în lipsa unui creier?

— A, va-să-zică şi plantele fac parte din clasa filozofiilor! Mi-ar plăcea să cunosc cîteva dintre concluziile lor, premisele le poţi omite.

— Poate că ai putea să deduci convingerile lor din ceea ce înfăptuiesc, răspunse el aparent neatins de ironia mea neroadă. Am să te cruţ de amănuntele exemplelor familiare - ale mimozei senzitive, ale florilor insectivore şi ale acelora ce-şi apleacă staminele şi-şi presară polenul asupra albinei ce intră spre a putea fertiliza perechile lor îndepărtate. Dar consideră următorul fapt: într-un loc deschis din grădina mea am sădit o viţă căţărătoare. Cînd abia mijise la suprafaţă, am înfipt un par în pămînt, la o distanţă de un yard. Viţa s-a îndreptat îndată într-acolo, dar cînd, era pe cale să ajungă am schimbat locul parului cu cîteva picioare. Viţa şi-a schimbat imediat direcţia, făcînd un unghi ascuţit şi a pornit iar către par. Această manevră a fost repetată de cîteva ori, însă în cele din urmă, de parcă s-ar fi descurajat, viţa şi-a abandonat urmărirea şi, ignorînd alte încercări de a o abate, a călătorit pînă la un copăcel aflat mai departe pe care l-a escaladat. Alt exemplu: rădăcinile de eucalipt se prelungesc într-un chip de necrezut în căutarea umezelii. Un binecunoscut horticultor relatează că o asemenea rădăcină s-a introdus într-o veche ţeavă de canalizare, urmîndu-şi calea prin ea pînă la întrerupere, unde o secţiune din ţeava fusese înlăturată pentru a face loc unui zid de piatră ce se clădise de-a curmezişul direcţiei ei. Rădăcina a părăsit ţeava şi a urmat peretele pînă a dat de o gaură, unde se desprinsese o piatră. S-a tîrît prin ea şi, urmînd cealaltă parte a zidului pînă a ajuns înapoi la ţeava, a intrat în partea neexplorată şi şi-a reluat călătoria.

— Ei şi! Ce vor să însemne toate acestea?

— Se poate să nu-ţi dai seama ce înseamnă? Arată că plantele sînt conştiente. Dovedeşte că ele gîndesc.

— Chiar dacă ar fi aşa, care-i concluzia? Noi vorbeam nu de plante, ci de maşini. Ele pot fi compuse în parte din lemn sau în întregime din metal. Este gîndirea şi un atribut al regnului mineral?

— Cum altfel poţi explica, de exemplu, fenomenele cristalizării?

— Nu le explic.

— Pentru că n-ai putea-o face fără să afirmi ceea ce doreşti să negi, şi anume: cooperarea inteligentă între elementele constitutive ale cristalelor. Cînd soldaţii alcătuiesc linii sau fac gropi pătrate numeşti asta raţionament. Cînd gîştele sălbatice, în zbor, iau forma literei V spui instinct. Cînd atomii omogeni ai unui mineral, mişcîndu-se liber în soluţie, se orînduiesc de la sine în forme matematic perfecte, sau cînd particulele de umezeală îngheţată se organizează în formele simetrice şi frumoase ale fulgilor de zăpadă, n-ai nimic de spus. Nici măcar n-ai inventat un nume cu care să-ţi ascunzi eroica lipsă de raţionament[1].

Vorbea cu o neobişnuită animaţie şi seriozitate. Cînd s-a oprit, am auzit într-o încăpere alăturată, pe care o ştiam drept „atelierul mecanic” al lui Moxon, şi unde nimeni afară de dînsul n-avea voie să intre, un bufnet ciudat, de parcă cineva ar fi bătut cu palma goală într-o masă. Moxon auzi şi el în aceeaşi clipă şi, vizibil agitat, se ridică şi trecu în încăperea de unde venise zgomotul. Mi s-a părut bizar că mai era cineva acolo, şi interesul ce-l purtam prietenului meu - amestecat, fără îndoială, cu un pic de nejustificată curiozitate - m-a făcut să ascult atent, deşi, sînt bucuros s-o spun, nu prin gaura cheii. Răzbeau zgomote confuze ca ale unei lupte sau ale unei îmbrînceli; se cutremura podeaua. O nelămurit percepută gîfîială şi o şoaptă

---

[1] În ultima vreme, o serie de gînditori şi oameni de ştiinţa înclină spre ideea că informaţia ar constitui al treilea aspect al materiei, alături de substanţă şi de energie. Despre problematica acestei triade pot fi găsite date interesante în lucrarea lui Victor Săhleanu „Ştiinţa şi filozofia informaţiei”, Editura politică, Bucureşti, 1972. În lumina acestei ipoteze, „ciudăţeniile” observate de A. Bierce şi-ar găsi o explicaţie plauzibilă şi fizică: la fiecare nivel al dezvoltării materiei, cele trei componente ale triadei se află într-un stadiu corespunzător, astfel încît viaţa şi gîndirea reprezintă etape calitativ diferite ale dezvoltării substanţei, a energiei şi a informaţiei; chiar dacă asemenea „memoriei” cristalelor şi instinctului, gîndirea ar ţine de aspectul informaţional al materiei, primele două nu pot fi identificate cu gîndirea, după cum nici mişcarea electronilor în atom sau agitaţia browniană nu pot fi considerate drept viaţă. Unul dintre avantajele concepţiei despre triadă este acela că lămureşte cauzele erorii săvîrşite de hilozoism, acea teorie filozofică conform căreia viaţa şi gîndirea ar fi proprii tuturor lucrurilor din natură (A. R.).

răguşită: „Blestematule!”. Apoi se făcu tăcere şi, curînd, reapăru Moxon şi spuse cu un zîmbet cam necăjit:

-— Iartă-mă că te-am lăsat aşa brusc. Am acolo un aparat care s-a cam dereglat şi mă supără rău.

Fixîndu-mi cu stăruinţă privirea asupra obrazului său stîng, străbătut de patru julituri paralele care sîngerau, am spus:

— Cum a făcut de şi-a ascuţit ghearele?

Aş fi putut să mă abţin de la această glumă; Moxon nu-i dădu nici o atenţie, ci, aşezindu-se din nou în scaunul pe care-l părăsise, îşi reluă monologul de parcă n-ar fi intervenit nimic:

— Fără îndoială că nu eşti de partea acelora (inutil să-i numesc unui om ce-a citit atîta ca dumneata) care susţin că orice materie este sensibilă, că orice atom este o fiinţă vie, simţitoare. Eu însă da. Nu există materie moartă, inertă; întreaga substanţă e vie, pătrunsă de forţă reală şi potenţială; toată este sensibilă la aceleaşi forţe din ambianţa ei şi susceptibilă de a se contamina de altele superioare şi mai subtile cu care poate fi adusă în relaţii, ca, de pildă, ale omului, cînd o preface, modelînd-o, într-un instrument al voinţei sale. Ea absoarbe ceva din inteligenţa şi scopurile lui - cu atît mai mult cu cît este mai complexă maşina rezultată şi lucrarea pe care o îndeplineşte. Îţi mai aminteşti întîmplător de definiţia pe care Herbert Spencer a dat-o „Vieţii”? Eu am citit-o acum treizeci de ani. Se poate ca el s-o fi schimbat mai tîrziu - nu ştiu - dar, în tot acest timp, n-am putut imagina un singur cuvînt al acestei definiţii, care ar putea fi schimbat, sau adăugit, sau înlăturat cu folos. Mi se pare nu numai cea mai bună, ci şi singura posibilă: „*Viaţa -, spune el - e o combinaţie definită de schimburi eterogene, atît simultane cît şi succesive, în corespondenţă cu coexistenţe şi secvenţe externe*”.

— Asta defineşte fenomenul, am spus eu, dar nu dă nici o sugestie despre cauza lui.

— E tot ce poate definiţia, mi-a răspuns Moxon. După cum relevă Mill, nu ştim nimic despre cauză decît ca antecedent, nimic despre efect decît ca o consecinţă. În anumite fenomene unul nu survine niciodată fără celălalt, care este diferit: pe cel dintîi, în ordine cronologică, îl numim cauză, pe al doilea - efect. Cineva care a văzut de mai multe ori un iepure urmărit de un cîine şi n-a văzut niciodată iepuri şi cîini în alt fel, ar lua iepurele drept cauza cîinelui. Dar, adăugă el rîzînd destul de firesc, mă

tem că iepurele meu mă duce departe de urma vînatului pe care-mi propusesem să-l urmăresc: mă dedau vînătorii de dragul ei. Ceea ce te rog să observi este că, în definiţia lui Herbert Spencer relativă la viaţă, este inclusă şi activitatea unei maşini, în această definiţie nu există nimic care să nu-i fie aplicabil. După acest cel mai pătrunzător dintre observatori şi cel mai profund dintre gînditori, dacă un om este în viaţă în răstimpul perioadei sale de activitate la fel este şi o maşină cît timp este în funcţiune. Ca inventator şi constructor de maşini, eu ştiu că aceasta-i adevărat[2].

Moxon rămase tăcut timp îndelungat, privind absent spre flăcările focului: Se făcea tîrziu şi gîndeam că ar fi timpul să plec, dar, nu ştiu cum, parcă nu-mi plăcea ideea de a-l lăsa în acea casă izolată absolut singur, în afară de prezenţa unui personaj despre care presupunerile mele puteau deduce doar că era neamical, poate chiar primejdios. Aplecîndu-mă spre Moxon şi privindu-l cu gravitate în ochi, pe cînd arătam cu mîna spre uşa atelierului său, l-am întrebat:

— Moxon, pe cine ai acolo?

Fui oarecum surprins cînd el rîse degajat şi răspunse fără şovăială:

— Nu e nimeni. Incidentul la care te gîndeşti l-am pricinuit eu: am făcut prostia să las o maşină în acţiune, fără să aibă asupra a ce acţiona - în timp ce întreprinsesem sarcina interminabilă de a te lămuri. Ştii cumva din întîmplare că ritmul creează conştiinţa?

— A, să le ia naiba pe amîndouă! am răspuns, ridicîndu-mă şi luîndu-mi paltonul. Acum o să-ţi spun „noapte bună” şi sper că maşina pe care ai avut imprudenţa s-o laşi în funcţiune

---

[2] Este limpede că Moxon, urmîndu-i pe Spencer şi Mill, aceşti doi renumiţi promotori ai pozitivismului englez, ajunge la concluzii hilozoiste, care, astăzi, din punct de vedere ştiinţific, sînt cu totul inconsistente şi nu-şi mai păstrează decît rezonanţa lor lirică (unul dintre eele mai fecunde filoane ale poeziei îl constituie hilozoismul, panteismul). Trebuie totuşi să remarcăm sagacitatea lui Bierce care, cu o jumătate de secol înainte de explozia informaţională produsă de apariţia ciberneticii, a intuit înrudirea ascunsă dintre inteligenţa omului şi aceea a maşinii automate. Este vorba însă numai de o intuiţie, deoarece temeiurile obiective ale acestei înrudiri Bierce nu le-a întrevăzut. (A. R.).

va purta mănuşi rîndul viitor cînd o să găseşti necesar s-o opreşti.

Fără să mai stau să văd efectul observaţiei mele ironice, părăsii casa.

Ploua, şi întunericul era intens. Dincolo de muchea unui deal spre care mergeam pe bîjbîite de-a lungul unor trotuare improvizate din scînduri şi prin străzi noroioase, nepavate, vedeam reflectîndu-se pe cer luminile oraşului, dar înapoia mea nu era vizibilă decît o singură fereastră a casei lui Moxon. Strălucirea ei mi se păru să aibă un înţeles misterios, de profeţie fatală. Ştiam că era o fereastră ne-perdeluită din „atelierul mecanic” al prietenului meu, şi nu prea mă îndoiam că-şi reluase studiile pe care le întrerupsese ca să mă instruiască pe mine în conştiinţa maşinilor şi în paternitatea ritmului. Bizare şi niţel comice cum îmi păreau pe atunci convingerile lui, nu puteam totuşi să mei dezbăr pe de-a-ntregul de sentimentul că ele se găseau într-o oarecare tragică legătură cu viaţa pe care o ducea şi cu caracterul său, poate chiar şi cu destinul ce-i era hărăzit - deşi nu mai nutream convingerea că erau fanteziile unei minţi dereglate. Orice-ai fi crezut despre părerile lui, expunerea lor era prea logică încît s-o poţi lua drept aiureală. Iarăşi şi iarăşi îmi reveneau ultimile-i cuvinte: „Ritmul creează conştiinţa”. Precară şi succintă cum era, găseam acum această afirmaţie infinit de ademenitoare. Îşi lărgea mereu înţelesul şi-şi adîncea mereu implicaţiile. Conştiinţa fiind produsul ritmului, ar însemna că toate cele existente sînt, într-adevăr, conştiente, pentru că toate au mişcare, şi orice mişcare este ritmică. Mă întrebam dacă Moxon cunoştea semnificaţia şi amploarea ideii sale, consecinţele pe care le-ar fi putut avea importanta lui realizare sau ajunsese la credinţa lui filozofică pe calea sinuoasă şi nesigură a observaţiei?[3]

Această credinţă era atunci nouă pentru mine şi toată expunerea lui Moxon nu reuşise să mă convertească; dar acum mi se părea că se răspândeşte în juru-mi o intensă lumină revelatoare şi acolo, afară, în vijelie şi întuneric, am trăit ceea ce

---

[3] Această „teorie” despre ritmul care creează conştiinţa, ignorînd deosebirile calitative între fenomene, existenţa unor nivele în evoluţia diferitelor forme de mişcare a materiei, ajunge din nou la o concluzie hilozoistă, la ideea că “toate cele existente sînt conştiente”. Sofismul constă în confundarea părţii cu întregul. (A. R.).

Lewes numeşte: „infinita varietate şi emoţie febrilă a gîndirii filozofice”. Exultam într-un sentiment nou al cunoaşterii, într-un nou orgoliu al raţiunii. Parcă abia mai călcam cu picioarele pe pămînt, parcă mă înălţau şi mă purtau prin văzduh nişte aripi nevăzute.

Cedînd unui impuls de a căuta lămurire şi mai deplină pe lîngă cel pe care acum îl recunoşteam drept maestru şi călăuză, mă întorsesem inconştient din drum şi, aproape mai înainte de a-mi da seama ce făcusem, mă găseam iarăşi în faţa uşii lui Moxon. Eram muiat de ploaie, dar asta nu mă deranja. Nefiind în stare, în surescitarea mea, să găsesc soneria, încercai instinctiv mînerul clanţei. Uşa cedă, intrai şi urcai scările către odaia pe care atît de recent o părăsisem. Era cufundată în întuneric şi tăcere; Moxon, după cum bănuisem, se găsea în încăperea alăturată, în „atelierul mecanic”. Bîjbîind de-a lungul peretelui, găsii uşa de comunicare, bătui tare, de mai multe ori, dar nu primii răspuns; am socotit că de vină este tumultul de afară, căci vîntul sufla cu tărie şi zvîrlea ploaia în trîmbe spre pereţii subţiri. Răpăitul pe acoperişul de şindrilă de deasupra încăperii neplafonate era puternic şi necontenit.

Niciodată nu fusesem poftit să intru în „atelierul mecanic”; de fapt, mi se refuzase accesul, ca şi tuturor celorlalţi, cu excepţia unui singur om, un iscusit lucrător în metal, despre care nu ştia nimeni nimic altceva decît că-l chema Haley şi că avea obiceiul să tacă. Dar, în exaltarea spiritului meu, uitai şi de discreţie, şi de cuviinţă şi deschisei uşa. Ceea ce văzui mi-a alungat îndată orice speculaţie filozofică.

Moxon şedea cu faţa la mine de cealaltă parte a unei măsuţe pe care se afla o lumînare care, singură, lumina odaia. În faţa lui, cu spatele spre mine, şedea un alt personaj. Pe masă, între ei era o tablă de şah; cei doi jucau. Mă pricepeam prea puţin la şah, dar cum nu se mai găseau pe tablă decît cîteva piese, era evident că jocul se îndrepta spre sfîrşit. Moxon arăta un interes intens - nu atît, după cum mi se păru, pentru joc, cît pentru adversarul său, asupra căruia aţintea o privire atît de stăruitoare, încît, deşi mă aflam în linia directă a privirii sale, rămăsei neobservat. Faţa îi era fantomatic de palidă, şi ochii îi scînteiau ca diamantele. Pe adversarul său nu-l vedeam decît din spate, dar îmi era de-ajuns; nu doream să-i mai văd faţa.

Părea să n-aibă o înălţime mai mare de cinci picioare, cu

nişte proporţii care sugerau pe acelea ale unei gorile - o formidabilă lăţime a umerilor, un gît gros, scurt şi un cap lat şi masiv pe care creştea o claie încîlcită de par negru, încununat cu un fes stacojiu. O tunică de aceeaşi culoare, strîns încinsă în talie, ajungea pînă la jeţul pe care şedea - pare-se o ladă; picioarele nu i se vedeau, Antebraţul stîng părea să i se odihnească în poală; îşi mişca piesele cu mîna dreaptă, disproporţionat de lungă.

Mă dusesem înapoi şi stam acum puţin la o parte în cadrul uşii şi în umbră. Dacă Moxon s-ar fi uitat mai departe de faţa adversarului său n-ar mai fi putut observa acum nimic, decît că uşa era deschisă. Ceva îmi interzicea şi să intru, şi să mă retrag: o senzaţie - nu ştiu de unde-mi venea - că sînt în prezenţa unei tragedii iminente şi că s-ar putea să fiu de folos prietenului meu dacă rămîn.

Jocul era rapid. Moxon mai că nici nu se uita pe tablă înainte de a-şi executa mutările, şi ochiului meu neexersat i se părea că el împinge piesa cea mai la îndemînă, mişcările fiindu-i totodată iuţi, nervoase şi lipsite de precizie. Răspunsul adversarului său, deşi egal de prompt la pornire, era făcut cu o deplasare a braţului înceată, uniformă, mecanică şi, cum mi se părea mie, cam teatrală, care-mi punea răbdarea la grea încercare. Era în toate astea ceva nepămîntesc şi m-am surprins înfiorîndu-mă. E drept că mă pătrunsese ploaia şi-mi era frig.

De vreo două, trei ori, după ce mutase o piesă, strania apariţie îşi înclină uşor capul, şi de fiece dată observai că Moxon îşi mişcă regele. Dintr-o dată mi-a dat în gînd că acea făptură trebuie să fie mută. Şi apoi că este o maşină un jucător de şah automat! Pe urmă mi-am amintit că Moxon îmi spusese odată că ar fi inventat un asemenea mecanism, dar nu înţelesesem că fusese şi construit. Oare tot ce vorbise despre conştiinţa şi inteligenţa maşinilor era doar un preludiu la eventuala exhibiţie a acestor născociri - un truc pentru a intensifica efectul acţiunii ei mecanice asupra mea, care-i ignorasem secretul?

Frumoasă concluzie ar fi fost asta pentru exaltările mele intelectuale, pentru „nesfîrşita varietate şi emoţie febrilă a gîndirii filozofice”! Eram pe cale să mă retrag dezgustat, cînd interveni ceva ce-mi reţinu atenţia. Observai la acea creatură o ridicare din umerii ei mari - de parcă ar fi fost enervată - şi atît de natural, atît de perfect omenesc fu acest gest, încît, aşa cum

vedeam lucurile, m-a făcut să mă-nfior. Şi asta n-a fost totul, căci, un moment mai tîrziu, izbi violent cu pumnul în masă. La acest gest, Moxon păru şi mai speriat decît mine; se retrase puţin cu scaunul, de parcă s-ar fi alarmat.

Curînd după asta Moxon, căruia-i venea rîndul să joace, ridică mîna deasupra tablei, se repezi la una dintre piesele sale ca un uliu asupra unei vrăbii şi cu exclamaţia „şah mat!” se sculă repede în picioare şi păşi îndărătul scaunului său. Automatul rămase neclintit.

Vîntul se mai potolise acum, dar auzeam la intervale tot mai scurte bubuitul şi vuietul tunetelor. Între pauzele acestora, devenii deodată conştient de un uşor murmur sau bîzîit, care, ca şi tunetele în unele momente, devenea mai puternic şi mai distinct. Părea să vină din corpul automatului şi, fără vreo posibilă îndoială, era un hîrîit de rotiţe. Îmi dădea impresia unui mecanism scăpat de sub reţinerea şi reglarea unei piese de control - un efect ce apărea atunci cînd opriterul scapă dintr-o roată dinţată. Dar, mai înainte de a avea timpul să fac alte presupuneri asupra naturii acestui zgomot, atenţia îmi fu captată de straniile mişcări ale automatului însuşi. O uşoară, dar continuă convulsie părea să fi pus stăpînire pe el. Trupul şi capul îi tremurau ca unui paralitic sau ca unui ins suferind de o criză de malarie, şi mişcarea sporea în fiecare minut, pînă cînd, în cele din urmă, întreaga figură fu într-o violentă agitaţie. Brusc sări în picioare şi, cu o mişcare prea rapidă încît ochiul s-o poată urmări, zvîcni peste masă şi peste scaun, cu ambele braţe aruncate înainte cît erau de lungi, cu atitudinea cuiva care plonjează în apă. Moxon încercă să sară înapoi pînă unde nu putea fi ajuns, dar era prea tîrziu: văzui mîinile oribilei creaturi strîngîndu-se în jurul gîtului său, iar pe ale lui Moxon înşfăcîndu-i încheiturile pumnilor. Apoi masa fu răsturnată, lumînarea zvîrlită pe jos se stinse şi totul rămase cufundat în beznă. Dar larma încăierării era înspăimântător de limpede şi mai îngrozitoare erau sunetele hîrîite, şuierate, pe care omul strangulat le scotea în caznele lui de a răsufla. Călăuzit de infernalul vacarm, am sărit în ajutorul prietenului meu, dar abia făcusem un pas mare în întuneric că întreaga încăpere se aprinse într-o lumină albă, orbitoare, care îmi arse creierul, inima şi memoria cu imaginea vie a celor ce se luptau pe podea - Moxon dedesubt, cu gîtul încă în strînsoarea acelor mîini de fier, cu capul forţat înapoi, cu

ochii bulbucaţi, cu gura larg deschisă şi limba atîrnîndu-i înafară; şi - oribil contrast! - pe faţa vopsită a asasinului său, o expresie de gîndire calmă şi profundă, ca la soluţionarea unei probleme de şah! Atît am observat, apoi totul s-a cufundat în beznă şi tăcere.

Trei zile mai tîrziu mi-am redobîndit cunoştinţa într-un spital. Pe cînd amintirea nopţii tragice mi se redeştepta dureros în minte, am recunoscut omul de lîngă mine, pe Haley, lucrătorul de încredere al lui Moxon. Răspun-zînd privirii mele, el se apropie zîmbind.

— Spune-mi cum s-a întîmplat, am izbutit să rostesc cu glas stins. Spune-mi totul!

— Desigur... zise el. Aţi fost scos fără cunoştinţă dintr-o casă în flăcări - casa lui Moxon. Nimeni nu ştie cum se face că eraţi acolo. S-ar putea să fie nevoie să daţi unele explicaţii. Şi originea focului e niţel misterioasă. Ideea mea e că a căzut pe casă un trăsnet...

— Şi Moxon?

— A fost îngropat ieri…, ce-a mai rămas din el.

Se părea că acest personaj reticent putea la ocazii să devină mai comunicativ. Cînd era vorba să dea informaţii înspăimântătoare unui bolnav se purta destul de afabil. După cîteva momente, de ascuţită suferinţă a cugetului, am îndrăznit să mai pun o întrebare:

— Cine m-a salvat?

— Păi, dacă vă interesează... eu am fost acela.

— Vă mulţumesc, domnule Haley, să vă răsplătească cerul pentru fapta aceasta. L-aţi salvat de asemenea şi pe acel fermecător produs al dibăciei dumneavoastră, jucătorul de şah automat care l-a ucis pe inventatorul său?

Omul rămase tăcut vreme îndelungată, evitînd să mă privească. Apoi se întoarse şi spuse, cu gravitate:

— Ştiţi asta?

— O ştiu, am răspuns. Am văzut-o cu ochii mei.

Sînt mulţi ani de atunci. Dacă aş fi întrebat astăzi, aş răspunde cu mai puţină siguranţă.

[*Originally published in „San Francisco Examiner”* Apr. 16, 1899]